

Олександр Краковський (Київ, Україна)

ІСТОРІЯ МОГО РОДУ ВІД СЕРЕДИНИ ХVІІІ ДО ПОЧАТКУ ХХ ст.: ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВІВ ОДЕСЬКОЇ, МИКОЛАЇВСЬКОЇ ТА ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Мене завжди цікавила історія мого роду. Прийшов час, і я зайнявся пошуком документів в архівах. Генеалогічні дослідження виявилися надзвичайно цікавим та пізнавальним заняттям. Вважаю за доцільне поділитися результатами напрацювань, які можуть бути корисними для тих, хто має бажання звернутися до пошуків свого коріння.

*Моя бабуся - Григор'єва Марфа
Львівна (1908-1998)
Миколаїв, 1964 рік*

Моя бабуся народилась в селі Воскресенське біля Миколаєва. Кожне літо наша родина проводила там декілька тижнів. Я добре пам'ятаю бабуся, а також велику кільку родичів. Звісно, моя робота в архівах була корисною для всіх родичів.

Етап 1. Розмови з родичами.

Перший етап роботи це вичерпна інформація від родичів. Окрім важливої інформації, це ще гарантія не шукати того, що й так відомо. Розмови з близькими виявили наступне:

1. Окрім батьків моєї бабусі, невідомо нічого. Їхні імена: Григор'єв Лев Дементейович та Олена Іванівна. Нашим родоводом ніхто не займався. Родових дерев, документів чи будь-яких матеріалів нема.

2. Окрім моєї бабусі загалом було 12 дітей - 11 дівчат та наймолодша дитина - хлопчик. Бабуся була останньою з дівчат. Тому вона й залишилась жити в родовій хаті. Молодший брат Єфим побудував свою хату поруч.

3. Прадід був сиротою та почав працювати рано. Разом з прабабусею були дуже хазяйновиті, всього добилися самі. Прадід став доволі заможною людиною - мав великий фруктовий сад, власний розарій, наймав людей. Тримав облігації. Коли прийшла революція - все зрозумів одразу і віддав все що, хотіли забрати. Серед односельчан мав авторитет, тому його ніхто не чіпав. Просто забрали все що було, от і все.

4. Всі предки, виходячи з розмов, походили з одного місця - Воскресенська. Це робить пошуки інформації простішими. Однак такі твердження не треба брати за абсолют, оскільки родичі просто можуть не знати всіх фактів сімейної історії.

Етап 2. Пошук документів.

Мені пощастило. По Воскресенську збереглося доволі багато матеріалів. Пошуки по інших гілках мого дерева були набагато складнішими, оскільки предки багато переїжджали, тай й документів залишилося мало.

Швидко з'ясував, що Воскресенське було засновано в 1789 році, як одне з шістьох адміралтейських поселень біля міста Миколаєва. Впродовж наступних років село заселяли біглими селянами, переважно з Центральної Росії.

В 1861 році адміралтейські поселення перетворили на посади, а мешканців зарахували до міщан.

Мій прадід Лев Дементейович Григор'єв з дружиною Оленою Іванівною (Догаєвою) та дітьми. Праворуч Фекла Догаєва - рідна сестра прабабусі. Фото - приблизно 1905 рік

Далі визначив, що в Миколаївському архіві зберігаються метричні книги по Воскресенську за 1861-1864 та 1877-1917 роки, а майже увесь масив метричних книг за 1789-1875 роки наявний у Одеському архіві. Також кілька метричних та сповідальних розписів кінця 18 та початку 19 століть є у Херсонському архіві. Найціннішою для мене була сповідальна книга 1811 року.

Нажаль, майже не залишилось ревізських казок. Але в Миколаївському архіві збереглася одна, найцінніша - ревізська казка селян 1795 року. Вона виявилась надзвичайно детальною. Дуже багато інформації про кожного селянина: звідки прибув, коли приписався до поселення, склад родини і т. п. Окрім того, збереглися документи 1789-1795 років про заснування села і детальні списки поселенців. Це мав бути кінець мого дослідження, однак пошуки завжди дають несподівані результати. Я вважаю і намагався працювати поступово.

Етап 3. Робота в Миколаївському архіві.

Спочатку я зробив запит та отримав метричний запис про народження моєї бабусі. Тут була перша загадка. В родині ми завжди думали, що бабуся народилась 8 березня 1908 року. Тому її й назвали Марфою. А метричний запис дає іншу дату - 6 лютого 1909 року. Чому так - вже ніхто достеменно не відповість. Чи то була помилка в радянський час, чи бабусю записали пізніше...

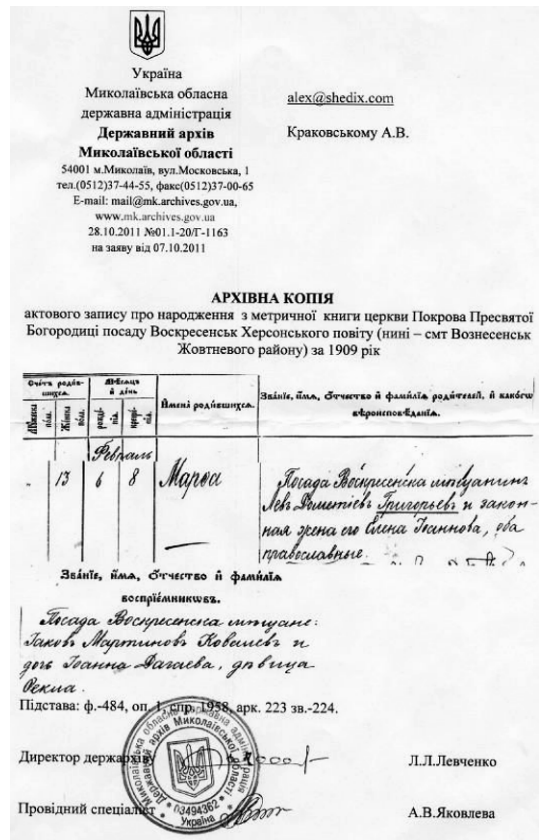
Всі метричні книги Воскресенська в Миколаївському архіві я опрацював за кілька днів. Оскільки фактично книги починаються з 1877 року, то особливо глибоко пізнати рід тут немає можливості. Авжеж, в цих книжках мають бути також записи про смерть моїх більш раннях предків. Однак, їхні імена були мені ще невідомі.

Загалом, мені вдалось знайти інформацію про батьків прадіда та прабабусю. Ключовим тут був метричний запис про одруження 1896 року.

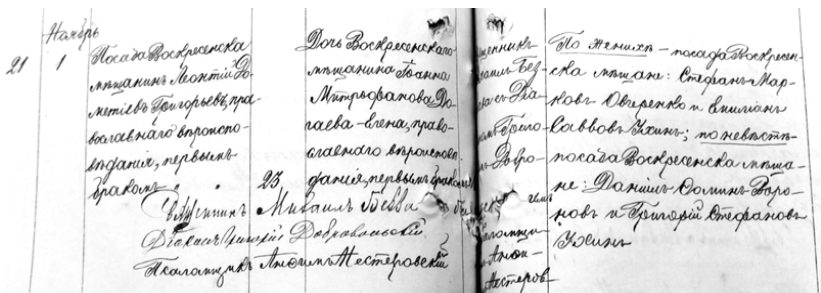
Етап 4. Робота в Одеському архіві.

До цієї роботи я готувався заздалегідь. Моє знайомство з Одеським архівом почалось з офіційного сайту <http://archive.odessa.gov.ua/>. На сайті опубліковані всі описи, що є великим подарунком дослідникам. Далеко не всі архіви це зробили. Завдяки он-лайн описам, можна добре підготуватись до практичних занять. Я швидко знайшов описи Ф. 37 за номером 2, 3 та 4.

Однак, тут виникла проблема - до описів немає географічного каталогу. Тобто, справи і документи є, але зшиті по роках. За кожний рік по Херсонському повіту є декілька величезних зв'язок-справ. Але в описі немає інформації, які саме населені пункти є в кожній справі. Я встановив, що робота з укладання внутрішніх описів до справ та удосконалення описів здійснюється як працівниками архіву, так і дослідниками, які підключаються до роботи за проханням архіву. Матеріали за певні періоди вже готові - повністю описані

Довідка з інформацією про народження моєї бабусі

Метричний запис про одруження, 1896 рік
Держархів Миколаївської області, ф. 484, оп. 1, стр. 61

метрики за 1780-1842 роки відомим дослідником А.В.Пивоваром. Цей довідник доступний он-лайн, та охоплює період до 1842 року включно. Працівниками архіву частково описані справи за 1843-1860 роки, і процес триває.

Дякуючи А.В.Пивовару, перша частина списку книг по Воскресенську за 1793-1842 була швидко мною укладена. З 1843 року і далі шукати інформацію було складно. Через «глухі» заголовки справ було не зрозуміло, в яких саме вміщено метрики по Воскресенському. А по друге, населення у цей період швидко зростало, як і місцева бюрократія. Тому й кількість метричних книг, а з ними й аркушів після 1842 року виросла дуже суттєво. Тому я виписав з описів фонду Херсонської духовної консисторії (ф. 37) всі номери справ по Херсонському повіту після 1842 року та зробив помітки навпроти кожної справи щодо наявності (або відсутності) в них відомостей по Воскресенську. Орієнтиром служили назви справ. Наприклад, якщо в назві було «місто Миколаїв та сусідні села», було очевидно, що вірогідність велика. Якщо в назві є просто «Херсонський повіт», то вірогідність мала. Навпроти деяких справ були помітки в опису з назвами сіл. З двома справами мені поталанило, там була назва Воскресенськ.

Окрім того, я зробив список записів, які я сподівався знайти мали бути у метричних книгах, виходячи з вже встановлених раніше фактів, а саме:

1. Запис про народження Леонтія Дементьєва Григор'єва. Приблизно 1873 рік.
2. Запис про шлюб Дементія Григор'єва та Гликерії Сафронової. 1872 рік або раніше.
3. Запис про народження Гликерії Сафронової. Приблизно 1849 рік.
4. Запис про народження Івана Митрофанова Догаєва. Приблизно 1843 рік.
5. Запис про народження Митрофана Догаєва. Приблизно 1809 рік.

Мій план був простий. Спочатку шукати найбільш вірогідні записи. Потім шукати нові записи, виходячи з відомого. А потім шукати все. Наостанок шукати записи про смерть, де це буде доцільним. Я дізнався, що в Одеському архіві активно долучають дослідників до укладання внутрішніх описів до метричних книг. Тому одразу погодився на цю роботу. Перші кілька днів я працював з усіма книгами 1843-187 років та робив внутрішні описи. Де було можливо - знаходив потрібні записи. До того ж в архіві величезна кількість метричних книг вже відсканована та доступна в читальній залі.

Нажаль, з п'яти перспективних записів було знайдено лише один - про народження Івана Митрофанова Догаєва - 1840 року замість 1843. Найбільш цінний запис про шлюб Дементія Григор'єва та Гликерії Сафронової випав на ті роки, по яких метричні книги не збереглися. Після кількох напружених днів по роботі над внутрішніми описами в мене був чіткий показчик по Воскресенську. Робота пішла. Я читав усі книжки рухаючись від новіших до старіших та записував в свою базу всі матеріали. Знахідки пішли самі собою. Ось і результат:

58	3.02.1847		ум. Филипп Афанасьев Догаев 63		
59	1849 37-3-935		ум. Ксения Георгиева жена Батищева 55		
60					
61	1851 37-3-1032				
62	26.03.1851	Мария	Сафрон Митрофанов Щедров + Соломониди Елисеєва	Поликарп Михайлов Седнев и Улита Савинова Овчаренко жена	
63	стр 4050б	Евгения	Семен Агапов Батищев + Ефросиния Афанасьєва	Лука Ефимов Соколов и Параскева Дементиева жена Черникова	
64				Богоявленская мешчанка Наталия Иванова жена Григорьева	
65			Сафрон Митрофанов Щедров + Соломониди Елисеєва		
66	1852 37-3-1085				
67	стр 5480б	Севастьян	Василий Петров Григорьев + Акелина Евстафьева	Игнат Афанасьев Черников и Мария Александрова Визиралонкова	
68	1856 37-3-1220				
69	31.10.1855		Брак: Степан Иванов Когденко 22 + Евдокия Митрофанова Догаева 20		
70	14.02.1855		ум. Агап Тимофеев Батищев 71		
71	5.8.1855		ум. Из флотского экипажа Григорий Григорьев сын Григорьев 46		
72	1861 стр 552				
73	4.1.1861	Татяна	11 рабочего экипажа старший фельдшер Герасим Агинов Васильев + Наталия Васильева	Унтер офицера Парки Григорьева дочь Фекла	
74	31.10.1861		БРАК: Константин Митрофанов Догаев женился на Катерине Ивановой Ковалевой	Федор Никифоров Давыдов и Гаврило? Елисеев Цуканов, Андрей Григорьев Фаугом? Андрей Иванов Матвеев	
75		Стефан	Незаконнорожденный. Николаевского мешчанина Константина Григорьева дочь Ульяна. 24 апр	Евгения Григорьева жена Захарова	
76		Анна	Воскресенский поселынин Емельян Филипов Догаев и София Петрова.	Григорий Степанов Анисимов и Ирина Федорова Молодцова	
77		1862			
78	25 сентября	Иван	Воскресенский мешчанин Василий Романов Догаев и Наталья Гаврилова.	Калужской деревни Луковиц? Иван Матвеев Панфилов	
79	5.09.1862	ум	Мещанина Емельяна Филипова Догаева дочь Анна 1 год		
80		1863			
81	13.03.1863	Никифор	Константин Митрофанов Догаев + Екатерина Иванова		
82	3 августа	Евдокия	Воскресенский мешчанин Емельян Филипов Догаев и София Петрова.	Иван Степанов Цуканов и Мария Иванова жена Макарова	
83	Июль		офицера сядьбы Черноморского флотского экипажа матросы Илья Григорьев сын Григорьев		
84	26.03.1864	Матрона	Архип Павлов Иванов + Феврония Сафронова	Николаевская мешчанка Александра Сафронова жена Макарова	
85	1864 37-3-1487				
86	29.01.1864	Иван	Семен Иванов Батищев + Мария Леонтьева	Алексей Васильев Ковалев и жена Надежда Игнатов	
87	стр 8940б			Митрофан Павлов Догаев	
88	1867 37-3-1580				
89	31.10.1867		Брак: Иван Митрофанов Догаев + Евгения Семеновна Батищева		
90	стр 7930б		Ум. Анна Матвеева Догаева		
91	1868 37-3-1628 Одесса		ум. Ефросиния Афанасьєва жена Батищева 41		
92	18.03.1868			Демьян Васильев Григорьев	
93	1870 37-2-24 Одесса				
94	4.09.1870	Афанасий	До метий Васильев Григорьев + Гликерия Сафронова	Трофим Стефанов Онисимов и Акулина Ильина Овчинникова	
95	1872 37-2-60 Одесса				
96		Георгий	Иван Митрофанов Догаев + Евгения Семенова	Андрей Александров Матвеев и Лукерия Иванова жена Матвеева	

Робочі записи в Excel файлі

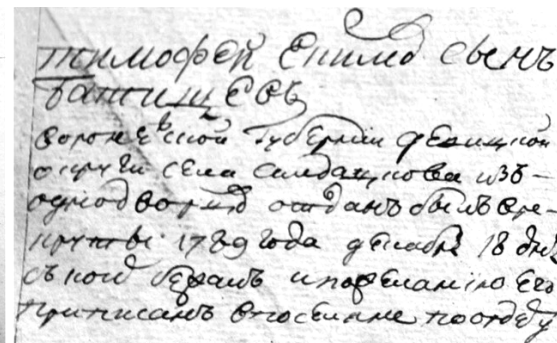
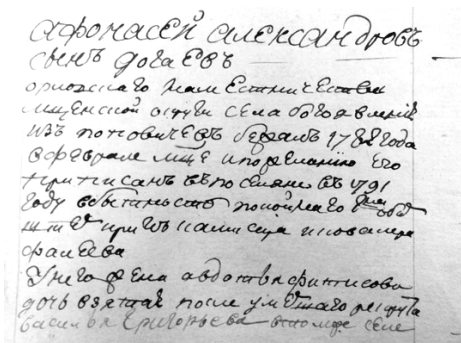
Завдяки створеній базі записів, я міг легко орієнтуватися в часі та зв'язувати інформацію про предків компонуючи відомості про братів та сестер. Дуже цінною є інформацію про хресних батьків, які у метричних книгах російською мовою названі «восприемниками». Часто там зустрічаються імена жінок разом з чоловіками.

Найбільш важливими для мене виявилися нові записи про шлюб. Завдяки ним я відкрив дві нові лінії своєї родини - Батищеві та Хмелеві. Нажаль, знайти інші записи про шлюб не вдалось. А без них або додаткових джерел знайти інші лінії неможливо. Після встановлення всіх фактів про предків залишився останній етап - знайти записи про смерть більш ранніх предків в пізніших записах.

Етап 5. Закінчення роботи.

Як зазначено вище, в Миколаєві зберігаються матеріали про заснування села та ревізька казка 1795 р. В Херсонському архіві зберігаються сповідні розписи 1811 року. Мої знахідки були доповнені цими цікавими та інформативними матеріалами. Таким чином, мені вдалось простежити чотири лінії мого родоводу: Григор'єви, Догаєви, Батищеві та Хмелеві.

Я дізнався, що мої предки були біглими селянами з Орловської, Костромської, Воронізької та Курської губерній, які оселилися у Воскресенську наприкінці 18 століття. Залишався останній крок - пошук записів про смерть в метриках 1877-1917 років в Миколаївському архіві.

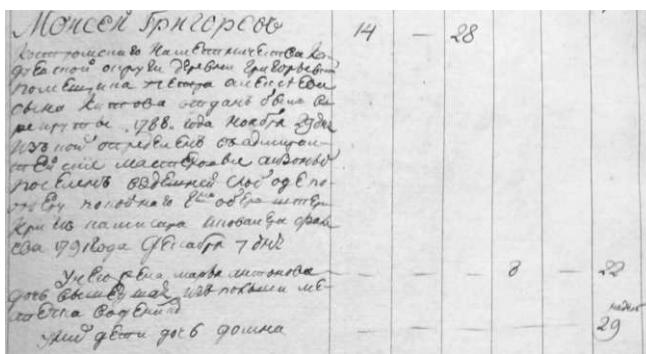

Записи 1795 року про походження Афанасія Догаєва (ліворуч) та Тимофія Батищева (праворуч)
Держархів Миколаївської області, ф.243, оп.1, стр. 132, арк. 32, 39

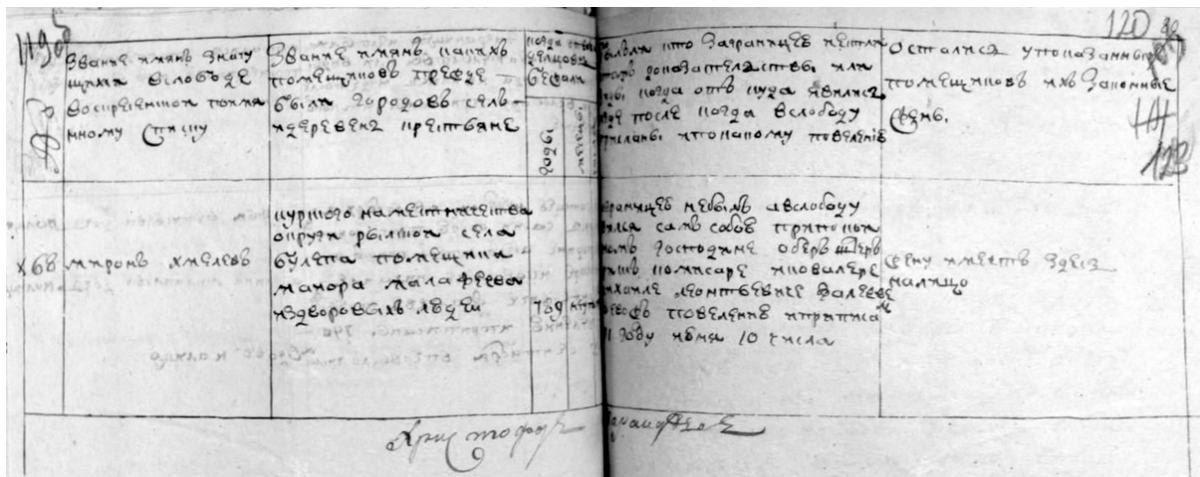
Висновок. Завдяки пошукам, мені вдалось знайти своїх предків від середини 18 ст. Окрім того, була виявлена інформація про їхнє походження за матеріалами п'ятої ревізії 1795 року, що дає можливість продовжити пошуки по четвертій ревізії в місцевих архівах, звідки походили предки. Матеріали 1-3 ревізії зберігаються в Російському державному архіві стародавніх актів у Москві.

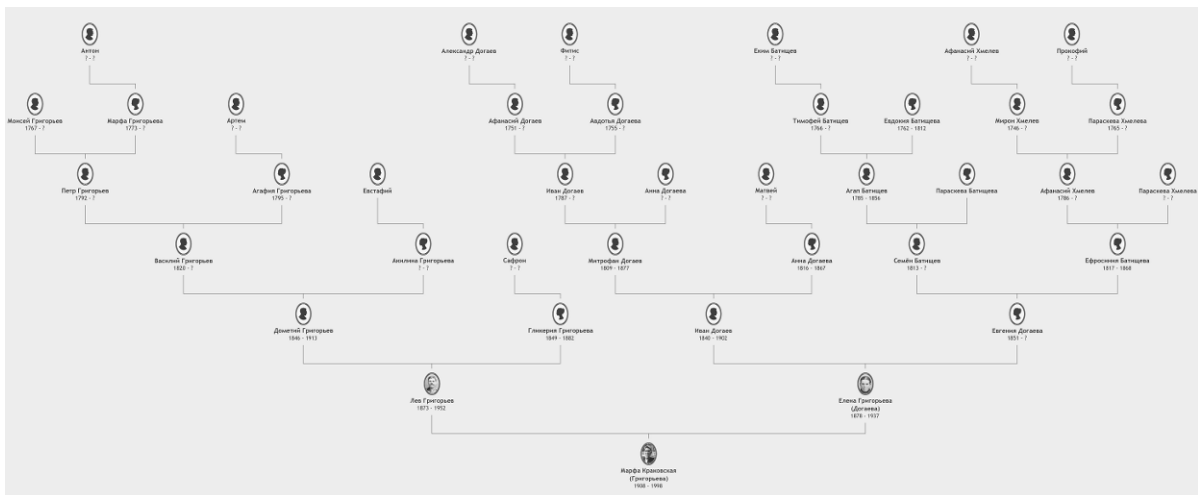
Запис 1867 року про одруження моїх прямих предків - Івана Митрофановича Догаєва та Євгенії Семенівни Батищевої
Держархів Одеської області, Ф.37, оп.3, стр.1580, арк. 788

Запис 1795 року про походження Мойсея Григор'єва
Держархів Миколаївської області, ф.243, оп.1, стр. 132, арк.60

Запис 1789 року про походження Мирона Хмелева. Держархів Миколаївської області, ф. 243, оп.1, стр. 91, арк.120

Готове родинне дерево моєї бабусі Григор'євої Марфи Львівни

Для побудови дерева використано потужну он-лайн систему www.myheritage.com

Також мною були складені внутрішні описи до 70 справ метричних книг Херсонського повіту за 1843-1875 роки, які можуть використовувати інші дослідники. ДАОО готує черговий випуск Зведеного каталогу метричних книг, до якого увійдуть і мої розробки. Насамкінець вважаю доцільним оприлюднити два основних результати моїх досліджень:

1. Перелік знайдених в Держархіві Одеської області актових записів щодо родин Григор'євих, Батищевих, Догаєвих і Хмелевих (Ф. 37; мовою оригіналу):

Опис 3			
Спр.	Арк.	Зміст запису (мовою оригіналу)	Поч. арк.
79	183	Тимофея Батищева жена Евдокия	183
90	194-зв	Моисей Григорьев + Евдокия = Феодосия	191
	199	Рождение Иван Митрофанов Догаев	
99	316-зв	Восприемник Афанасий Догаев	312
128	372-зв	Агап Батищев + Ефросиния = Иван	372
133	334	Моисей Григорьев + Анастасия	331
152	321	Смерть Евдокия Батищева	315
163	250-зв	ум. Тимофея Батищева жена Евдокия	246

Опис 3			
Спр.	Стор.	Зміст запису (мовою оригіналу)	Поч. стор.
182	292	Иван Догаев + Анна = Матрона	290
	292-зв	Афанасий Хмелев + Параскева = Ефросиния	
230	428-зв	ум. Моисея Григорьева жена Евдокия 42	419
238	42-зв	Петр Григорьев + Агафия = Василий	420
261	363-зв	Ивана Догаева жена Анна	363
272	398-зв	Агапа Батищева жена Параскева	394
482	551-зв	Восприемник Петра сына Григорьева жена Агафия Артемова	547
513	343-зв	Семен Агапов Батищев + Ефросиния Афанасьева Хмелева	327
915	537-зв	Смерть Афанасий Хмелев	495
930	115-зв	Митрофан и Анна Догаевы	38
1032	405-зв	Семен Агапов Батищев + Ефросиния Афанасьева = Евгения	405
1085	548-зв	Василий Петров Григорьев + Акилина	548
1220	796-зв	Смерть Агапа Тимофеева Батищева	748
1580	788	Брак Иван Догаев + Евгения Батищева	753
1628	917-зв	Смерть Ефросиния Батищева	814
Опис 4			
24	4 вересня Дометий Васильев Григорьев + Гликерия Сафронова		674

2. Каталог метричних книг Воскресенська за 1793-1874 рр. Державного архіву Одеської області (Ф. 37)

Рік	Справа	Арк.	Рік	Справа	Арк.
1793	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 39	45	1817	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 193	318
1794	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 44	120	1818	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 207	391
1795	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 52	109	1819	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 220	369
1796	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 56	128	1820	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 230	419
1798	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 68	151	1821	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 238	420
1799	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 72	145	1822	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 261	363
1800	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 74	121	1823	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 272	394
1801	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 79	183	1824	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 263	403
1802	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 90	191	1825	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 302	390
1804	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 99	312	1827	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 325	371
1805	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 105	298	1828	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 344	329
1806	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 115	263	1829	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 361	537
1807	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 97	297	1830	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 356	589
1808	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 128	372	1836	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 482	547
1809	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 133	331	1838	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 513	327
1810	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 143	351	1840	Ф.37. - Оп.4. - Спр. 90	188
1811	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 144	351	1842	Ф.37. - Оп.4. - Спр. 101	509
1812	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 152	315	1843	Ф.37. - Оп.4. - Спр. 710	707
1813	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 163	246	1844	Ф.37. - Оп.4. - Спр. 112	502
1816	Ф. 37. - Оп.3. - Спр. 182	290	1846	Ф.37. - Оп.4. - Спр. 116	612

Рік	Справа	Арк.
1847	Ф.37. - Оп.3. - спр. 930	38
1848	Ф.37. - Оп.3. - спр. 915	495
1849	Ф.37. - Оп.3. - спр. 935	329
1851	Ф.37. - Оп.3. - спр. 1032	405
1852	Ф.37. - Оп.3. - спр. 1085	548
1856	Ф.37. - Оп.3. - спр. 1220	748
1864	Ф.37. - Оп.3. - спр. 1487	879

Рік	Справа	Арк.
1867	Ф.37. - Оп.3. - спр. 1580	753
1868	Ф.37. - Оп.2. - Спр. 1628	814
1870	Ф.37. - Оп.2. - Спр. 24	674
1871	Ф.37. - Оп.2. - Спр. 57	832
1872	Ф.37. - Оп.2. - Спр. 60	1012-зв
1873	Ф.37. - Оп.2. - Спр. 96	861
1874	Ф.37. - Оп.2. - Спр. 114	786

Ольга Куценко (Одесса, Україна)

МАТЕРИАЛЫ АРХИВА ЛИТЕРАТУРОВЕДА З.А.БОРИНЕВИЧ-БАБАЙЦЕВОЙ В ОДЕССКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ МУЗЕЕ

Фонды Одесского литературного музея (ОЛМ) в 2011 г. пополнились материалами архива З.А.Бабайцевой (1886-1972), кандидата филологических наук, доцента Одесского университета, председателя Пушкинской научной комиссии Одесского дома ученых (1950-1972). Научно-литературная её деятельность началась в 20-е года XX в. На протяжении многих лет З.А.Бабайцева читала курсы по истории русской литературы XIX - нач. XX вв., спецкурсы по творчеству Пушкина в Одесском университете, участвовала в работе Пушкинской научной комиссии при Одесском Доме ученых. В данной статье рассматриваются материалы архива о работе Пушкинской научной комиссии об открытии в Одессе музея А.С.Пушкина.

Книги, периодика, письма, рукописи, фотографии, документы, протоколы, программы, заседаний Пушкинской комиссии воссоздают обстановку, в которой проводились Пушкинские дни в Одессе, создавалась Пушкинская комиссия, музей А.С.Пушкина, организовывались конференции пушкиноведов Юга, велась исследовательская работа о жизни и творчестве А.С.Пушкина (более 100 ед.).

Пушкинская комиссия была создана весной 1923 г., в ознаменование 100-летия со дня приезда Пушкина в Одессу; главой комиссии был избран историк А.М.Дерибас (1856-1937). В юбилейные дни пребывания Пушкина в Одессе и 125-летия со дня рождения поэта, комиссия организовала особое заседание «Памяти Пушкина», была установлена мраморная доска на фасаде дома, где жил Пушкин, были проведены Пушкинские дни в культурно-просветительских организациях. В специальном литературно-художественном приложении к газете «Известия» - «Пушкин в Одессе (1823-1923)» от 15 июля 1923 г. были напечатаны статьи членов комиссии и одесских поэтов: А.Дерибаса «Пушкинская Одесса», Ю.Оксмана «Неизвестная одесская расписка Пушкина», Э.Багрицкого «Пушкин об Одессе» и др.¹

После окончания «юбилейных дней», комиссия практически прекратила своё существование. Но 7 марта 1925 г. она начала функционировать в новом составе, как постоянная «Пушкинская комиссия» при Одесском доме ученых. Председателем Пушкинской комиссии был избран Б.В.Варнеке (1874-1944), профессор Института народного образования (в прошлом - историко-филологического факультета Новороссийского университета).

Помимо популяризации творчества Пушкина, задачей комиссии было «собрание и хранение материалов, относящихся к Пушкину, организованное исследование его трудов и жизни, а так же всех вопросов истории литературы и культуры, связанных с Пушкиным»². Членами комиссии были выдающиеся пушкиноведы, литературоведы, историки Одессы: Б. Варнеке, Г. Сербский, Ю. Оксман, А. Дерибас, З. Бабайцева, С. Шестериков, М. Алексеев и др.

План работы комиссии был одобрен Пушкинским домом при Академии наук. На первом месте стояло издание сборников, статей и материалов о Пушкине. Теперь, опираясь на поддержку Пушкинской комиссии, одесские ученые смогли подготовить три выпуска